

В.Р. Міляєва,

завідувач НДЛ культури лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор психологічних наук, доцент

КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ

Міляєва В.Р.

КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто роль компетентісно зорієнтованого підходу у розвитку професійної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Визначено його місце у вітчизняній та європейській концепціях професійної освіти. Висвітлено розбіжності між існуючими та необхідними моделями становлення професійної компетентності студентів. Вказано внутрішні детермінанти професійного становлення та складові потенціалу, які визначають професійне зростання індивіда. Встановлено відповідність між основними детермінантами професійного становлення та критеріями особистісної зрілості людини. Проведено дослідження рівня сформованості професійних планів студентів залежно від ступеня їх залучення у професійну діяльність. Встановлено, що професійна діяльність під час навчання формує у студентів реалістичні професійні плани та розвиває здатність до рефлексії здібностей, які регулюють навчальну діяльність. Підкреслено роль ВНЗ у формуванні професійної компетентності.

Ключові слова: компетентісно зорієнтований підхід в освіті, особистісний підхід, компетентність, професійна компетентність, суб'єктність особистості, майбутній фахівець, професійне становлення, професійна саморегуляція.

Miliaieva V.R.

COMPETENCE-ORIENTED APPROACH IN HIGHER EDUCATION AS BASIS OF SUBJECTIVITY DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF FUTURE SPECIALIST

The article discusses the role of competence-oriented approach in the development of professional competence of university students. It outlines the place of competence-oriented approach in Ukrainian and European concepts of education, and shows the differences between current and required models of professional competence development. The article defines internal determinants of professional development and components of professional growth. It also demonstrates the correspondence between the main determinants of professional development and criteria of personal maturity. It studies professional activity involvement impact on the development of students' career plans. It finds out that professional activities while learning develop students' realistic professional plans and promote reflection of their own potential for learning activities. It emphasizes the role of the university in the development of professional competence.

Key words: competence-oriented approach, personal approach, competence, professional competence, subjectivity of personality, future specialist, professional development, professional self-regulation.

Міляєва В.Р.

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТНОСТИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье рассматривается роль компетентностно-ориентированного подхода в развитии профессиональной компетентности студентов высших учебных заведений. Определено его место в отечественной и европейской концепциях профессионального образования. Найдены расхождения между существующими и необходимыми моделями становления профессиональной компетентности студентов. Указаны внутренние детерминанты профессионального становления и составляющие потенциала, определяющие профессиональный рост. Установлено соответствие между основными детерминантами профессионального становления и критериями личностной зрелости. Проведено исследование уровня сформированности профессиональных планов студентов в зависимости от степени их вовлечения в профессиональную деятельность. Установлено, что профессиональная деятельность во время учебы формирует у студентов реалистичные профессиональные планы и развивает

способность к рефлексии способностей, регулирующих учебную деятельность. Подчеркнута роль ВУЗа в формировании профессиональной компетентности.

Ключевые слова: *компетентно-ориентированный подход в образовании, личностный подход, компетентность, профессиональная компетентность, субъектность личности, будущий специалист, профессиональное становление, профессиональная саморегуляция.*

Компетентнісно зорієнтований підхід (компетентнісний підхід) у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу — «це дієвий освітній інструмент розвитку особистості, спрямований на активне та конструктивне входження людини у сучасні суспільні процеси, досягнення високого рівня власної самореалізації, життєвої компетентності та професійного успіху» [6, 11].

Наразі у вітчизняній вищій освіті активно здійснюється перехід від класичної, знаннево-просвітницької та технологічної парадигми до сучасного, особистісно зорієнтованого підходу до навчання (спрямованого на розкриття, розвиток та реалізацію особистісного потенціалу людини, її духовних потреб та інтересів). Процес підготовки компетентного фахівця є головним у проблематиці професійної освіти. Компетентність, як властивість особистості, набуває все більшої актуальності у зв'язку з постійною трансформацією соціального досвіду, створенням найрізноманітніших різновидів авторських педагогічних систем, модернізацією професійного середовища та зростанням рівня вимог соціуму до фахівця.

Проведені дослідження виявили, що на сучасному ринку праці потрібні фахівці з іншим, набагато ширшим, аніж тільки пізнавальним, набором якостей і можливостей, які, по суті, і визначають компетентність людини. Можна бути обізнаним, але абсолютно некомпетентним [16, 8–15]. Відтак, у формуванні фахівця-професіонала, актуальним завданням є така підготовка, результатом якої виступає здатність сприймати ринкові перетворення, легко адаптуватися до змін у житті, розвивати власну компетентність.

Компетентнісно зорієнтований підхід реалізується у загальному контексті європейських тенденцій трансформації професійної освіти, де компетентності розглядаються як особистісні утворення, що містять інтелектуальні, емоційні і моральні складові, які повинні бути сформовані у процесі навчання й включають знання, вміння, досвід та поведінкові моделі особистості.

Водночас, останнім часом виявлено суперечності між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним з особистісно-професійною підготовкою фахівця, та усталеною практикою, яка зорієнтована переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій. Сучасна фахова освіта вимагає принципової перебудови педагогічної діяльності викладачів, яка повинна проявлятися в їхній спроможності безперервно

формувати, поповнювати, зберігати й інтенсифікувати власний педагогічний досвід та активно передавати його майбутнім фахівцям.

Майбутній фахівець — це індивід зі сформованою професійною компетентністю, спроможний мобільно аналізувати різні ситуації, гнучко реагувати на динаміку в соціальному, культурному і економічному житті суспільства, здійснювати ефективну комунікацію, самовдосконалюватись протягом усього життя.

З іншого боку вітчизняний і зарубіжний досвід засвідчує невпинний пошук нових концептуальних підходів до структурування і прогнозування навчально-виховних систем, які надавали б пріоритет компетентнісно зорієнтованому підходу. Ми вважаємо, що він є оптимальним у сучасних умовах, оскільки сприяє розвитку життєтворчості та суб'єктності особистості у процесі вирішення проблемних завдань, з розв'язання яких складається життя і професійна діяльність людини.

Запровадження компетентнісного підходу щодо освіти країн Європи було ініційовано міжнародною комісією ЮНЕСКО, і основні принципи цього підходу визначені у доповіді «Освіта для XXI століття». Згідно цього документа освіта має допомогти людству навчитися жити разом, навчитися пізнавати, навчитися діяти і навчитися жити.

Навчитися жити разом — означає виховувати толерантність, розуміння іншого та відчуття взаємозалежності; формувати готовність для здійснення спільних справ та проєктів; усвідомлювати потреби та погляди інших людей, розуміти інші моделі та технології життя; формувати повагу до позиції партнерів у ситуаціях, коли виникають принципові розходження, уміти врегульовувати конфлікти; вивчати та цінувати інші культури, визначати значущість свободи поглядів та переконань, розвивати культуру спілкування та вміння вести конструктивний діалог тощо. Життєтворчість передбачає здатність та готовність людей, що мають несхожі життєві стратегії, відмінні моделі життя, різні життєві проєкти, життєві цілі, завдання та плани, жити разом.

Навчитися пізнавати (отримувати знання). Така діяльність передбачає ефективне поєднання загальної культури особистості із умінням учитися, здобувати необхідний життєвий досвід, можливість користуватися неперервною освітою. Це означає оволодіння мистецтвом пізнання та

самопізнання, оволодіння «вічними істинами», формування необхідного рівня професійної компетентності, достатнього для життя в конкретних культурно-історичних умовах, розуміння філософської сутності життя, формування здатності до наукового узагальнення емпіричних фактів та побудови життєвих прогнозів.

Навчитися діяти (працювати). Передбачає формування компетентного ставлення до життя, трудової діяльності та власної професії, становлення культури життєвого та професійного самовизначення, оволодіння методами ефективної соціальної взаємодії, освоєння сучасних економічних, політичних, психологічних, правових знань, формування здатності до їхнього узагальнення та систематизації; оволодіння техніками продуктивної трудової діяльності за обраною професією, розвиток проблемного, творчого та критичного мислення, оволодіння навичками соціальної роботи та відповідального ставлення до власної діяльності та її наслідків.

Навчитися жити. Це передбачає формування спроможності особистості діяти незалежно, свідомо, передбачаючи, прогнозуючи майбутнє, визначаючи власну життєву стратегію та життєві проекти. Це означає оволодіння методами рефлексії, діалогу з собою та оточуючим світом; усвідомлення власної життєвої місії, здійснення вірних життєвих виборів, зокрема професійних; усвідомлення власного потенціалу, смислу буття; формування особистісної суб'єктності.

Суб'єктність особистості ми розуміємо як активність у напрямку зміни себе (внутрішніх факторів: усунення внутрішнього дисбалансу, зростання психологічного потенціалу, переосмислення індивідуального досвіду) та зовнішнього світу. Суб'єктність людини пов'язана з її спроможністю перетворювати власне життя, змінювати його у напрямку досягнення успіху та повноти буття. Вона може проявлятися як ситуативно, так і набувати сталої форми суб'єктно-вчинкової активності — суб'єктогенезу.

Суб'єктогенез є процесом переходу психологічних потенціалів особистості у динамічний активний стан. Його механізмом є актуалізація потреби в автентичності, наявності смислу життя, самореалізації і життєтворчості. Це зумовлює виникнення вчинкової мотивації і оптимізує суб'єктну активність. «Суб'єктогенез — це формування нової метапрограми, основними блоками якої є прийняття власного «Я» в реальному просторі і часі, спрямованість до розуміння власної сутності — «Я» глибинного (до аутентичності), і усвідомлення себе — свого «Я» як єдиного ініціатора і діяча, який втілює в життя те, що вважає особистісно цінним» [12, 102].

У науковій психології виділяються певні властивості трансформації «Я-концепції» у напрямку суб'єктогенезу. Серед них провідне місце посідає

прагнення до автентичності, під яким ми розуміємо намагання бути собою, реалізовувати власну сутність, а не приймати нав'язані чужорідні образи «Я» заради досягнення певного соціального статусу. До інших властивостей відносять: виявлення вищого сенсу життя і його персоніфікації — втілення цього сенсу у життєдіяльність через самореалізацію та суб'єкт-суб'єктні стосунки з іншими [18, 111]. Саме спрямованість до автентичності зумовлює вибір суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що проявляється в сукупності таких переконань і ставлень: довіра до світу, відмова від загроз та претензій на свободу інших, тактика індивідуального підходу до людей, спрямованість на соціальну взаємодію, готовність до зміни стилю індивідуальних реакцій у залежності від вимог ситуації.

Отже, формування суб'єктності особистості студента відбувається в процесі життєдіяльності і під впливом певних внутрішніх і зовнішніх чинників. До основних внутрішніх чинників (детермінант) зростання рівня суб'єктності традиційно відносять образ майбутнього, «Я-концепцію», реалізацію особистісних потреб. До зовнішніх чинників відносять: соціальне прийняття та схвалення, успішність, конгруентність образів «Я»-реального та «Я»-ідеального тощо.

Однак життя молоді особи нерідко ускладнюється певними проблемами, деривацією об'єктивних потреб, неуспіхом у навчанні та міжособистісних стосунках тощо. Все це може призводити до змін у психічному стані і виникнення негативних новоутворень, які закріплюються у структурі індивідуального досвіду (СІД) молоді людини. У критичній ситуації названі структури залишаються незавершеними. Будучи, по суті, протилежним явищем до суб'єктогенезу, незавершені СІД виконують функцію метапрограм і «запускаються» одразу в ситуації, де вони можуть бути реалізовані: стрес, криза, неуспіх тощо.

Наприклад, якщо молода людина отримала досвід, який можна назвати «Я неуспішний», «Я нікому не потрібний», «До мене всі погано ставляться», і він не був осмисленим і завершеним у вигляді формування певних ставлень і прийняття рішень, то подібна СІД буде «притягувати» досвід неуспіху, неприйняття, поганого ставлення. Подібна ситуація може повторюватися знову і знову, доки негативний досвід не отримає осмислення і не здобуде свого місця в системі ставлень особистості. Але то вже буде виявлення нового значення і прийняття через трансформацію «Я-концепції» у позитивному напрямку із зростанням рівня суб'єктності. Завершення актуалізованих незавершених СІД також потребує задіяності інших позитивних СІД, розширення самосвідомості, підвищення рівня саморозуміння, самооцінювання, самоприйняття, іншими

словами, це потребує перебудови «Я-концепції» із введенням нових функціональних зв'язків між позитивними і негативними структурами. За умови позитивних психологічних змін, зростання рівня суб'єктності, відбувається підпорядкування егоїстичних, руйнівних спонукань альтруїстичним, соціально орієнтованим, формується позитивна динаміка індивідуальної свідомості молодого людини [13, 152].

Отже, у процесі підготовки майбутніх фахівців зростає рівень їхньої суб'єктності й відбувається функціональна перебудова особистості, яка приводить до формування особистості професіонала [14, 107]. На думку О. Саннікової, становлення професіонала є складним і багатоплановим, але воно завжди містить два паралельні напрямки: індивідуальний процес розвитку і процес саморозвитку особистості в професійній діяльності. Суттєвий вплив, що забезпечує динаміку означених процесів, відбувається у ході самостійного пошуку професійного шляху, визначення особистої позиції, стратегії і стилю професійної діяльності.

Професійне становлення майбутнього фахівця відбувається у процесі професійного навчання. Ефективному професійному навчанню сприяють: «а) на імперативному рівні — навчання, набуття професійних знань; б) на змістовно-особистісному — формування професійно важливих якостей та мотивацій; в) на формально-динамічному — складання індивідуального стилю діяльності» [15, 36]. Навчальний процес, спрямований на формування особистості професіонала, має бути динамічним, гнучким, включати різноманітні варіативні компоненти — закладати основи для безперервної освіти та саморозвитку.

Проте у контексті проблеми професійного становлення найбільший інтерес для нас становить питання про внутрішні детермінанти та потенціали саморозвитку майбутнього фахівця. До внутрішніх детермінант відносяться:

- актуальні минулі та очікувані стани людини;
- актуальні та прогнозовані стани зовнішнього середовища;
- цілеспрямовані впливи, що вироблені системою саморегуляції;
- випадкові внутрішні системні процеси;
- цілеспрямовані та випадкові процеси у зовнішньому середовищі [8, 89–116].

Розглянемо найважливіші потенціали людини, які визначають її особистісне та професійне зростання [1;3;4;5].

Інтелектуальний потенціал. Включає сукупність інтелектуальних можливостей, здібностей, пов'язаних із пізнанням навколишньої дійсності, власного внутрішнього світу та професійного середовища. Сюди також відноситься продуктивність, гнучкість, креативність, аналітичність,

лабільність і адаптивність як сукупність кількісних і структурних характеристик інтелектуального ресурсу людини. Підтвердженням фактом є те, що недостатній інтелектуальний потенціал виступає серйозним бар'єром для здійснення цілеспрямованих змін у поведінці та діяльності. Це пов'язано із обмеженнями при створенні адекватних образів реальності та їх переробці в ході операцій мислення. Обмежений інтелектуальний потенціал викликає труднощі адаптації до змін зовнішнього середовища: проблемним стає пізнання сутності того, що відбувається, усвідомлення та розуміння перебігу подій і фактів, і як наслідок — неадекватна реакція на них.

Комунікативний потенціал. Розглядається як інтегроване психологічне утворення, що обумовлює можливості людини до встановлення і підтримки контактів, отримання і передачі інформації, здійснення впливу на поведінку інших людей. Комунікативний потенціал характеризує сформовану у конкретної людини структуру ділових і міжособистісних зв'язків, яка визначається переважним типом взаємодії з навколишнім середовищем, особливостями соціальної перцепції, комунікативними навичками і уміннями продуктивного спілкування та взаємодії. До складових комунікативного потенціалу також відносяться і сенситивність, що забезпечує чутливість до малопомітних особливостей ситуації, дозволяє справлятися із труднощами і сприяє реалізації свідомих змін.

Вольовий потенціал. Відіграє регулятивну роль у детермінації майже всіх професійно значимих феноменів і проявляється у таких поведінкових ситуаціях, як відповідальність і проблема вибору; визначення моменту початку, регуляції та припинення активності; регуляція станів свідомості; рефлексія цілей та мотивів. Вольовий потенціал включається в тих ситуаціях, коли людина діє активно, свідомо, реалізуючи власну програму змін.

Я-концепція. Провідний визначальний механізм розвитку особистості, який включає уявлення про Я-реальне та Я-ідеальне, бажане. Уточнення Я-концепції обов'язково приводить до оптимізації завдань особистісного і професійного зростання. Робить їх більш конкретними, цілеспрямованими та мотиваційно підкріпленими. До Я-концепції можуть відноситись характеристики емоційно-вольової регуляції, мотивації, окремі психічні процеси чи їхні комплекси. Особливе значення у процесі професійного вдосконалення має самооцінка, на основі якої формується ставлення людини до життя, життєві цілі та стратегії їхнього досягнення. Зокрема встановлено, що висока самооцінка є характерною для людей із сильною нервовою системою та потужною вольовою регуляцією, а низька самооцінка здебільшого формується у людей із слабкою нервовою

системою. Загалом, нестійка, занижена самооцінка блокує присвоєння професійних знань, навичок і умінь, негативно впливає на успішність і надійність професійної діяльності, провокує нейротизм та знижує стресостійкість.

У процесі аналізу психологічної теорії нами було встановлено відповідність між основними детермінантами професійного становлення та критеріями особистісної зрілості людини. Серед цих критеріїв слід виокремити такі: відкритість як можливість вийти за межі себе і через діалогічне спілкування стати більш досконалою особистістю (О. Ухтомський, Т. Флоренська); соціально-схвалені особистісні цінності (відповідальність за свій життєвий шлях та конкретні вчинки) (І. Бех, А. Маслоу, І. Маноха, Р. Мей, В. Роменець, Т. Титаренко); вільний вибір власної стратегії розвитку та поведінки (О. Асмолов, М. Бобнева, І. Кон, В. Петровський). Процеси професійного становлення та набуття особистісної зрілості є взаємозалежними і взаємодоповнючими, особлива роль у їхньому формуванні належить професійній саморегуляції.

Поняття професійної саморегуляції дедалі більше пов'язується з підвищенням професіоналізму, ефективності професійної діяльності, працездатності тощо [7, 9]. Відмічається домінантна роль професійної саморегуляції у подоланні професійних стресів та конфліктів, прийнятті оптимальних рішень, вирішенні проблемних і кризових ситуацій, досягненні професійного успіху й набутті професійної активності [10; 11].

Професійна саморегуляція починає привертати увагу психологів-науковців як категорія самоуправління, зокрема у процесі моделювання життєвих та професійних перспектив або планів [2; 17; 19; 20]. Особливого значення вони набувають у різних сферах життя студентів. Ми розглядаємо моделювання як дієвий спосіб усвідомлення студентами своєї ролі у професійному становленні та ставленні до подій власного життя.

З метою виділення зв'язків між рівнем професійного становлення та реалістичністю життєвих планів у молоді нами було проведено дослідження студентів 4 курсу факультету менеджменту Академії муніципального управління (Київ, 2008). Загальна вибіркова сукупність — 100 осіб. Усіх учасників експерименту ми розділили на 3 групи за ознакою залученості до професійної діяльності: 1) студенти, які тільки навчаються; 2) студенти, які навчаються і працюють не за спеціальністю; 3) студенти, які навчаються і працюють за спеціальністю.

Дослідження студентів, які лише навчаються (1 група), показали наступне. Провідними вміннями для цих студентів є навчальні («дослідницька діяльність») та загальнопрофесійні уміння («організаторські вміння»). Серед референтних

осіб у сфері професійної діяльності називалися «викладачі», «науковий керівник».

Уявлення про майбутні професійні плани у респондентів 1 групи носить узагальнений характер. На перше місце ці студенти виносять такі категорії, як «Професійна діяльність», зокрема уміння «працювати за спеціальністю», «зарекомендувати себе як спеціаліст» та «Навчальна діяльність» і уміння «розвиватися в науковій діяльності».

Для групи студентів, які навчаються і працюють не за спеціальністю, домінуючим також виявилась категорія «Професійна діяльність» і навчальні вміння — «уміння креативно виконувати поставлені завдання». Разом із тим ми відмітили зростання кількості загальнопрофесійних умінь («знаходити підхід до людей» тощо). У референтному колі представників 2 групи у сфері професійної діяльності також переважають особи зі сфери навчання («куратор», «науковий керівник») але з'являються орієнтації на людей, пов'язаних зі сферою їх практичної діяльності («директор підприємства», «тренер-наставник»).

Найвищий рівень сформованості життєвих планів проявили респонденти групи 3, які навчаються і працюють за спеціальністю. Так, на перше місце вони винесли категорії «Професійна діяльність» та «Сімейний стан», що свідчить про об'єктивну реструктуризацію їхніх ціннісних орієнтацій. Для цих студентів важливими виявилися як загально професійні уміння («спілкуватися з людьми»), так і власне професійні («контроль та оцінка діяльності персоналу» тощо).

На відміну від попередніх груп, у коло осіб, референтних у професійній діяльності, представники 3 групи включили «колега», «директора», «робочий колектив», до нього не увійшли «викладачі» та «наукові керівники». Це може бути наслідком того, що переважну частину свого часу студенти проводять не у ВНЗ, а у трудовому колективі, тому для них важливішою є думка людей, пов'язаних із професійною діяльністю.

Узагальнюючи отримані результати, робимо висновок, що у студентів, які навчаються і працюють за спеціальністю, плани на майбутнє найбільш сформовані та пов'язані, власне, з професійною діяльністю. У їхніх життєвих планах переважають категорії «Саморозвиток», «Професійна діяльність», («відпрацювання професійної майстерності») та «Матеріальне становище» («стабільна заробітна плата»). Цей факт засвідчує прямий зв'язок між високим рівнем професійного становлення та реалістичністю життєвих планів. А це, у свою чергу, знаходить відображення у рефлексії здібностей, які займають провідне місце у структурі ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів.

Описаний досвід засвідчує особливу роль ВНЗ у підвищенні рівня підготовки і формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців:

спроможності мобільно реагувати на запити практиків і, водночас, зберігати свою місію, запровадження нових форм та методів, відповідно особливостей сучасної соціокультурної ситуації і завдань оновлення системи професійної освіти.

Компетентнісно зорієнтований підхід складає загальний модус особистісно зорієнтованої парадигми освіти. Під впливом реалізації компетентнісного підходу розвивається суб'єктність особистості як характеристика її активності. Суб'єктність молодого людини пов'язана з її спроможністю перетворювати власне життя, змінювати його у напрямку професійного самовизначення та досягнення життєвого успіху.

Професійне становлення майбутнього фахівця також забезпечується комплексом певних умов і характеристик навчального процесу: безперервністю і дискретністю, оптимальним рівнем використання способів впливу на інтелектуальну та особистісну сфери майбутнього фахівця.

Отже, основним вектором наших подальших наукових розвідок ми вважаємо моделювання інноваційної системи професіоналізації вищого навчального закладу, яка б стимулювала цілеспрямоване формування необхідних умінь і навичок, відкриття та осмислення нових рівнів професійно-психологічних якостей і властивостей майбутнього фахівця.

ДЖЕРЕЛА

1. Абульханова К.А. Принцип субъекта в отечественной психологии / К.А. Абульханова // Психология : Журн. высш. экономики. — 2005. — Т. 2. — № 4. — С. 2–21.
2. Абульханова-Славская К.А. Философская концепция С.Л. Рубинштейна / К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский. — М. : Наука, 1989. — 247 с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. — М. : Наука, 1974. — 380 с.
4. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. — М. : Наука, 1980. — 420 с.
5. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. — М. : Мысль, 1976. — 158 с.
6. Життєва компетентність особистості : наук.-мет. зб. / за ред. Л.В. Сохань. — К. : Богдана, 2002. — 320 с.
7. Карамушка Л.М. Актуальні напрямки організаційного розвитку вищих навчальних закладів / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. — Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. — К. : Вид-во «А.С.К.», 2009. — Ч. 23. — С. 3–9.
8. Ломов Б.Ф. К проблеме деятельности в психологии / Б.Ф. Ломов // Психологический журнал. — 1981. — Т. 2. — № 5. — С. 3–22.
9. Модели и методы управления персоналом: Российско-Британское учебное пособие / Под ред. Е.Б. Моргунова. — М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2001. — 464 с. — (Серия «Библиотека журнала «Управление персоналом»).
10. Музыка О.Л. Ціннісна регуляція суб'єктної активності особистості / О.Л. Музыка // Наукові записи Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. — К. : Главник, 2005. — Вип. 26, в 4-х томах, Т. 3. — С. 163–168.
11. Пасниченко А.Э. Проблема ценностной регуляции научной деятельности студентов вузов / А.Э. Пасниченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наукових праць. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. — № 6(30). — Ч. I. — С. 298–318. — (Серія № 12. Психологічні науки).
12. Психологія праці та управління: зб. наук. пр. V Всеукр. наук.-практ. конф. (19 груд. 2008) / М-во праці та соц. політики України, АПН України, Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України; за заг. ред. О.В. Киричука. — К. : ІПК ДСЗУ, 2008. — 197 с.
13. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : В 2 т. / С.Л. Рубинштейн. — М. : Педагогика, 1989. — Т. 1. — 488 с.; Т. 2. — 328 с.
14. Санникова О.П. Психологические контуры личности: форма и содержание / О.П. Санникова // Актуальні проблеми соціальної психології та педагогіки : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». — К. : Либідь, 2006. — С. 105–115.
15. Санникова О.П. Емоційність у структурі професійних властивостей особистості (на прикладі представників соціономічних професій) [Текст] : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Санникова Ольга Павлівна. — Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1996. — 50 с.
16. Семенова А.В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг) : навч.-метод. посіб. / А.В. Семенова. — О. : Черкасов, 2006. — 130 с.

17. *Сохань Л.В.* Жизненный путь личности: Вопросы теории и методологии соц.-психологического исследования / Л.В. Сохань. — К. : Наук. думка, 1987. — 279 с.
18. *Татенко В.А.* Психология в субъектном измерении : Монография. — К. : Видавничий центр «Просвіта», 1996. — 404 с.
19. *Титаренко Т.М.* Сучасна психологія особистості / Т.М. Титаренко. — К. : Марич, 2009. — 232 с.
20. *Ткач Р.В.* Поняття професійної кар'єри у психології менеджменту, її види та динаміка розвитку / Р.В. Ткач // Збірник наукових праць (Психологічні науки). — Бердянськ : БДПУ, 2005. — № 2. — 213 с.

REFERENCES

1. *Abulkhanova K.A.* Printsip subyektu v otechestvennoy psikhologii / K.A. Abulkhanova // *Psikhologiya : Zhurn. vyssh. ekonomiki.* — 2005. — T.2. — № 4. — S. 2–21.
2. *Abulkhanova-Slavskaya K.A.* Filosofskaya kontseptsiya S.L. Rubinshteyna / K.A. Abulkhanova-Slavskaya, A.V. Brushlinskiy. — M. : Nauka, 1989. — 247 s.
3. *Ananyev B.G.* O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya / B.G. Ananyev. — M. : Nauka, 1974. — 380 s.
4. *Andreyeva G.M.* Sotsialnaya psikhologiya / G.M. Andreyeva. — M. : Nauka, 1980. — 420 s.
5. *Aseyev V.G.* Motivatsiya povedeniya i for mirovaniya lichnosti / V.G. Aseyev. — M. : Mysl, 1976. — 158 s.
6. *Zhyttieva kompetentnist osobystosti: nauk.-met. zb. / za red. L.V.Sokhan.* — K. : Bohdana, 2002. — 320 s.
7. *Karamushka L.M.* Aktualni napriamky orhanizatsiynoho rozvytku vyshchych navchalnykh zakladiv / L.M. Karamushka // Aktualni problemy psykholohii. — T. 1 : Orhanizatsiyna psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia : zb. nauk, prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. — K. : Vyd-vo «A.S.K.», 2009. — Ch. 23. — S. 3–9.
8. *Lomov B.F.* K probleme deyatelnosti v psikhologii / B.F. Lomov // *Psikhologicheskii zhurnal.* — 1981. — T.2. — № 5. — s. 3–22.
9. *Modeli i metody upravleniya personalom : Rossiysko-Britanskoye uchebnoye posobiye / Pod red. Ye.B. Morgunova.* — M. : ZAO «Biznes-shkola “Intel-Sintez”», 2001. — 464 p. — (Seriya «Biblioteka zhurnalov “Upravleniye personalom”»).
10. *Muzyka O.L.* Tsinnisna rehuliatsiia subiektnoi aktyvnosti osobystosti / O.L. Muzyka // *Naukovi zapysy Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka APN Ukrainy / Za red. Akademika S.D. Maksymenka.* — K. : Hlavnik, 2005. — Vyp. 26, v 4-kh tomakh, t.3. — s. 163–168.
11. *Pasnichenko A.Ye.* Problema tsennostnoy regulyatsii nauchnoy deyatelnosti studentov vuzov / A.Ye. Pasnichenko // *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova.: Zb. naukovykh prats.* — K. : NPU imeni M.P. Drahomanova, 2005. — № 6 (30). — Ch. I. — s. 298–318. — (Seriya № 12. Psykholohichni nauky).
12. *Psykholohiia pratsi ta upravlinnia: zb. nauk. pr. V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (19 hrud. 2008) / M-vo pratsi ta sots. polityky Ukrainy, APN Ukrainy, in-t pidhotovky kadrov derzh. sluzhby zayniatosti Ukrainy; za zah. red. O.V. Kyrychuka.* — K. : IPK DSZU, 2008. — 197 s.
13. *Rubinshteyn S.L.* Osnovy obshchey psikhologii: v 2 t. / S.L. Rubinshteyn. — M. : Pedagogika, 1989. — T. 1. — 488 s; T. 2. — 328 s.
14. *Sannikova O.P.* Psikhologicheskiye kontury lichnosti : for ma i sodержaniye / O.P. Sannikova // *Aktuani problemy sotsialnoi psykholohii ta pedahohiky : Mat. Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Tendentsii rozvytku psykholohii v Ukraini : istoriia ta suchasnist».* — K. : Lybid, 2006. —S. 105–115.
15. *Sannikova O.P.* Emotsiynist u strukturi profesiynykh vlastyvoitei osobystosti (na prykladi predstavnykh sotsionomichnykh profesiy) [Tekst] : Avto-ref. dys... d-ra psykhol. nauk : 19.00.01 / Sannikova Olha Pavlivna ; Kyivskiy un-t im. Tarasa Shevchenka. — K., 1996. — 50 s.
16. *Semenova A.V.* Rozvytok profesiynoi kompetentnosti fakhivtsiv zasobamy paradyhmalnoho modeliuвання (interaktyvnyi treninh): Navch.-metod. posib. / A.V. Semenova. — O. : Cherkasov, 2006. — 130 s.
17. *Sokhan L.V.* Zhiznennyi put lichnosti: Voprosy teorii i metodologii sots.-psikhologicheskogo issledovaniya / L.V. Sokhan. — K. : Nauk. Dumka, 1987. — 279 s.
18. *Tatenko V.A.* Psihologiya v subyektnom izmerenii: Monografiya. — K. : Vidavnychiy tsentr «Prosvita», 1996. — 404 s.
19. *Tytarenko T.M.* Suchasna psykholohiia osobystosti / T.M. Tytarenko. — K. : Marych, 2009. — 232 s.
20. *Tkach R.V.* Poniattia profesiynoi kariery u psykholohii menedzhmentu, yii vydy ta dynamika rozvytku / R.V. Tkach // *Zbirnyk naukovykh prats (Psykholohichni nauky).* — Berdiansk : BDP, 2005. — № 2. — 213 s.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьева